

In memoriam Kucsman Árpád

Kucsman Árpád (1927-2012)

Kucsman Árpád 1927. október 27-én született Budapesten. Szülei – szerény anyagi körülményeik ellenére – Petró Elek evangélikus lelkész és az egyik rokon tanácsára vállalták a tanítatásával járó áldozatot: beíratkák a jó hírű „fasori iskolába”. 10 éves korában, 1937-ben került Vermes Miklós osztályába. Vermes tanár úr egyénisége, matematika, fizika és kémia órái nagy hatással voltak rá, és meghatározták pályaválasztását. 1945-ben érettségizett. Vermes Miklós javaslatára a tanári pályát választotta: beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem kémia-fizika tanári szakára. 1947-ben tanári alapvizsgát tett, ám tanulmányait az időközben (1946-ban) megindult vegyész szak első végzősei között fejezte be 1949-ben. Az egyetem megkezdésével párhuzamosan 1945-ben felvették az Eötvös Kollégiumba, mely további életére alapvető hatással volt. Itt számos ismeretséget, barátságot kötött más szakmabeliekkel, akik közül sokan tudományosak nagy tekintélyű képviselőivé váltak. Kucsman Árpád szavai szerint a kollégium szelleme, az ottani nyitott, toleráns és alkotó légkör arra inspirálta a bentlakókat, hogy megerősítsék a szakmai teljesítmény minősége iránti érzékenységüket, valamint hogy ne csak szakmájuk kiváló művelői legyenek, hanem figyeljék az őket körülvevő világ jelenségeit is. Itt erősödött meg érdeklődése az irodalom, a képzőművészet és a zene iránt.

Az egyetem elvégzése után végigjárja a hivatali ranglétrát: az ELTE Szerves Kémiai Tanszékén tanársegéd (1950), adjunktus (1956), docens (1965), egyetemi tanár (1971), majd Professor Emeritus (1998). Egyetemi szakmai pályafutását Müller Sándor vezetésével kezdte meg: közös dolgozatuk a diizohomogenol sztereokémiai vizsgálatáról 1952-ben jelent meg. A tökéletes szakmai kompetencián kívül Müller erőteljes humora és öniróniája is nagy hatást gyakorolt rá, és

mindezek szerepet játszottak saját stílusának kialakulásában is. Kezdetől fogva részt vett a tanszékvezető, Bruckner Győző *Szerves Kémia* című tankönyvének szerkesztésében. Eközben figyelt fel bizonyos típusú kénvegyületekkel kapcsolatos ellentmondásokra a szakirodalomban: ezek együtt nem kerülhettek be a tankönyvbe, viszont kellőképpen felkeltették a szakmai érdeklődését ahhoz, hogy önálló kutatásokat indítson a területen. Ez 1953-ban kezdődött, és ebből nőtt ki a kénorganikus kutatócsoport, melynek évtizedeken át vezetője volt. A munkába hamarosan több hazai és külföldi kutatócsoport is bekapcsolódott. Ezáltal vált hazánkban első ízben lehetővé, hogy újonnan szintetizált vegyületek szerkezetvizsgálatában együttesen alkalmazzák a spektroszkópiát, a röntgendiffrakciót, az elektrondiffrakciót és a kvantumkémiai módszereket, a reakciómechanizmusok vizsgálatában pedig a reakciókinetikai módszert, felhasználván az izotópjelzés valamint a kromatográfiai kvantitatív termékanalízis és elválasztás adta lehetőségeket is. A vizsgálatok kiterjedtek a szulfiliminek, a szulfoxidok és a spiro-szulfuránok szintézisére, elektronszerkezetük és térszerkezetük analizésére, képződésük és átalakulásaik sztereomechanizmusára. Kimutatta, hogy a kén-oxigén közelállás széles körben érvényesülő, konformációt és reaktivitást megszabó tényező. Ez a jelentős nemkötő kölcsönhatás kvantitatív paraméterekkel jellemezhető, és igazolható rokonsága a hipervalens kötéssel. 145 tudományos dolgozata közül 107 originális közlemény idegen nyelven íródott, ezek döntő része (89) jelentős külföldi folyóiratokban jelent meg (Eur. J. Org. Chem., J. Am. Chem. Soc., J. Chem. Soc. Perkin Trans-2, J. Mol. Struct., Struct. Chem., Tetrahedron, Tetrahedron Asymmetry, Theochem). A külföldi konferenciá-részvételekről 27 előadási kivonat számolt be. Külföldi kiadók felkérésére két könyvrészletet írt a kén-oxigén hipervalens kötésről, és nemkötő kölcsönhatásról. Önálló kénorganikus kémiai kutatásai alapján 1959-ben egyetemi doktori címet, 1965-ben kandidátusi, 1971-ben akadémiai doktori fokozatot szerzett. 1972-ben vette át Bruckner professzortól a szerves kémia főkéllégiumot. Bruckner utánzása, elegánsan konzervatív stílusa helyett egy, az angolszász iskolához közelebb álló, modern, illusztrációkkal kísért előadást alkotott meg, amely a fenomenologikus leírás helyett inkább a szerkezeti szempontokra helyezte a hangsúlyt. Mindezt egyéniségét tükröző humoros, olykor szimpatikusan ironikus stílusban tudta megtenni. Eredetiségét a hallgatóság is értékelte: 1979-ben a TTK kiváló oktatójának választották. Mindeközben továbbra is közreműködött Bruckner Győző hatkötetes *Szerves kémia* című tankönyvének megírásában, átdolgozásában és szerkesztésében (1952–1979). Szerves kémiai főkéllégiumi előadásainak anyagát ötkötetes egyetemi jegyzetben és hatkötetes ábragyűjteményben foglalta össze (1974–1976). A tanárjelöltek részére kétkötetes praktikumot írt (1968). Előadási segédanyagként jegyzetet írt a szerves kémiai nomenklatúráról (1971) felhasználva tapasztalatait, amit az MTA Nomenklatúra és Helyesírási Bizottság tagjaként szerzett (1962–1971). Az 1993 és 2004 között megjelent 19

kötetes Magyar Nagylexikon szerves kémiai szócikkeinek egyik felét megírta, a másik felét lektorálta. Ő írta a Magyar Nagylexikon részére a kémikusok életrajzi szócikkeit is.

1973-tól tagja az MTA Szerves Kémiai Bizottságának és az Elméleti Szerves Kémiai Munkabizottságnak, 1994–1999 között tanácskozó tagként vett részt az MTA Kémiai Osztályának munkájában. 1967-ben a Padovai Egyetem vendégkutatója, 1981-től (a megalakulás évétől) 1999-ig a Journal of Molecular Structure (Theochem) szerkesztőbizottságának tagja. A WATOC 1. és 2. világkongresszusán (1987, Budapest; 1990, Toronto) szervezőbizottsági tagként működött.

Tevékenységet számos kitüntetéssel ismerték el, álljon itt a teljesség igénye nélkül néhány: Akadémiai Díj (megosztva, 1975), Széchenyi Díj (megosztva, 1996), Eötvös József-koszorú (2000), ELTE Doctor et professor honoris causa (2007).

Publikációs tevékenységéhez nem csak szakmai, hanem történeti írások, visszaemlékezések, sőt a szépirodalom kategóriájába eső művek is tartoznak. Ezek az írások jól tükrözik egyéniségét: alaposágát a tények feltárásában, sajátos humorát és öniróniáját.

Kucsman Árpád neve a Szerves Kémiai Tanszék életében egy korszakot fémjelez. 1970-ben vette át a tanszék vezetését Bruckner Győzőtől, aki egy családias, baráti közösséget hagyott rá. Tanszékvezetőként alapos és lelkiismeretes munkát végzett. Hatalmával soha nem élt vissza. 1972–1990 között egy akaratától független, felsőbb szintű döntés értelmében el kellett vállalnia a Magyar Tudományos Akadémia Peptidkémiai Tanszéki Kutatócsoportjának vezetését is, noha ez távol állt szakterületétől: ennek megfelelően a valódi, szakmai vezetést hozzáértőre bízta, ő maga csak formális, „szervezeti” vezetőként működött. A tanszéket 1993-ig vezette, ezalatt igyekezett megőrizni

a Bruckner professzortól örökölt jó közösséget. Sok energiát fektetett a fiatalabb generáció igényes szakmai munkára történő nevelésébe. Ez ügyben kíméletlen, bár udvarias kritikus volt: a vitákban mindig racionális érveket használt, tartózkodott az indulatos megnyilvánulásoktól, és a vitapartner megalázásától. A kénorganikus kutatócsoport vezetőjeként nagyra értékelte a laboratóriumban elért kísérleti eredményeket, ugyanakkor nagyon élvezte azt a munkát, ami számára ekkor kezdődött: összefüggéseket keresett és talált a kísérleti eredmények között, és igényes szakmai nyelven elmagyarázta a világ és saját közvetlen munkatársai számára ezek jelentőségét. Jól illik rá a Selye Jánostól származó idézet: „Nem az a lényeges, hogy valamit elsőnek lássunk meg, hanem az, hogy szilárd kapcsolatot teremtsünk az előzőleg megismert és az eddig ismeretlen között (...) Ez a fajta hídverés nyitja meg az utat a megismerés és a haladás számára.”

Kucsman Árpád személye híd volt két korszak között is. Tanulóévei alatt, és pályája kezdetén még tisztelet övezte a nagy tudású tanárokat (Vermes Miklós, Bruckner Győző), később ez az anyagi szemléletű, sikerorientált világban kezdett elenyészni. Ő volt az, aki átvéve mestereitől a stafétabotot (de nem utánozva őket), az egyre idegenebbé váló világban szelíd, megértő stílusa ellenére is ki tudta vívni a hallgatóság és környezete tiszteletét úgy, hogy nem vált könnyű sikereket hajszóoló karrieristává. Ahogy nyilatkozta: „Szüleim szerénysége, kötelességtudása, irigység és karriervágy nélküli életszemlélete mindig példát adott számomra.”

Kucsman Árpád teljes szakmai pályafutása az ELTE Szerves Kémiai Tanszékéhez kötődött. Szerénysége, kötelességtudása, derűs életszemlélete mindig példát adhat számunkra. Szintén példaértékű igényessége pedig azt a nem könnyű feladatot rója ránk, hogy emlékéit az általa elvárt magas szintű szakmai munka folytatásával is őrizzük meg. Halálával egy iránymutató, meghatározó egyéniséget veszítettünk.

Nyugodjék békében.

Jalovszky István